

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství

MODERNÍ SVĚT – IDYLA NEBO HROZBA

Bakalářská práce

Autor: *Lucie Šmídková*

Studijní obor: **Vychovatelství**

Typ studia: **Kombinované studium**

Vedoucí bakalářské práce: *PhDr. Jan Šmíd, Ph.D.*

Praha 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 14. 1. 2010

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Janu Šmídovi, Ph.D. za upřímnou ochotu, trpělivost a odborné vedení bakalářské práce.

ANOTACE

Šmídková, Lucie: **Moderní svět – idea nebo hrozba.**

/Bakalářská práce/ Praha 2010 – Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství. Obor Vychovatelství. Kombinované studium. 55 normo s.

Zaměření práce: teoretická studie o vlivu lidstva na planetu z hlediska ekologie a environmentální výchova ve školách.

Předmět: pohledy neustále modernizovaného světa a jeho globální hrozby pro lidstvo a budoucí generace.

Cíl: poukázat na možná a stále výraznější ekologická nebezpečí a s tím spojené nebezpečí samozničení lidstva.

Přínos, poznatky: zjistila jsem, že se o tom velmi píše a mluví, ale bez razantních změn.

Klíčová slova: člověk, evoluce, antropologie, moderní svět, globální hrozby, ekologie, ekologická hnutí, etika, environmentální výchova, klima, příroda, budoucnost.

ANNOTATION

Šmídková, Lucie: **Modern times – idea or threat.**

/Bachelor Thesis/ Prague 2010 – Charles University in Prague, Faculty of Education. Institute professional development in education. Pedagogy. Combined Studies. 55 norm p.

Work sight: theoretical studies on the impact of humanity on the planet in terms of ecology and environmental education in schools.

Subject: views constantly modernized world and its global threats to humanity and future generations.

Aim: to show the possible and increasingly environmental hazards and associated risks the destruction of mankind itself.

Contribution, knowledge: I learned that the very destruction of our planet writes and speaks, but without the aggressive changes.

Key words: man, evolution, antropology, modern world, global threat, ecology, environmental movements, ethics, environmental education, climate, nature, future.

OBSAH

Úvod	8
1. Podstata člověka a jeho postavení ve světě	10
1. 1. Antropologická charakteristika člověka	13
2. Postmodernismus	21
2. 1. Pojem	21
2. 2. Postmoderní člověk v dnešním světě	23
3. Orientace člověka v životě a ve světě	24
3. 1. Člověk a Bůh	24
3. 2. Etika a etické principy	26
3. 3. Lidské potřeby	27
4. Ochrana přírody a životního prostředí	29
4. 1. Vztah přírody a lidstva	29
4. 2. Idea trvale udržitelné lidské existence	34
4. 3. Novodobá ochrana přírody	37
4. 4. Environmentální výchova	40
4. 5. Environmentální výchova na školách v ČR	42
5. Krize budoucnosti	43
Závěr	50
Seznam vyobrazení v textu	52
Použitá literatura a prameny	54

Úvod

Ve svém úvodu do bakalářské práce bych chtěla zmínit, že téma, které jsem si zvolila – MODERNÍ SVĚT – je velmi širokým pojmem, o kterém by se dala napsat celá kniha. Já se však zaměřila na „produkty“ moderní doby, které ohrožují jak naši planetu Zemi, tak s tím související náš život na ní. Často přemýšlím o tom, kam až svět jednou dospěje a zda jsou nějaké hranice v myšlení, technologickém pokroku, udržitelném či neudržitelném rozvoji, etice. Člověk létá do vesmíru, staví jaderné elektrárny a urychlovače, zaplavuje svět technicky obdivuhodným a někdy i nebezpečným zbožím, včetně klonováním zvířat a problematická a hodně diskutabilní věc klonování člověka (jeho užitečnost by byla snad jedině ve schopnosti „vyrábět“ náhradní a technologicky dokonalejší lidské orgány).

Kam směřuje a jaká vlastně je budoucnost lidstva, všech těch systémů, peněz, vlád, mocí, zla, přání, představ... Jako bychom byli jen maličkými loutkami, které si na malé kuličce (planetě Zemi) na něco hrají. Okolo nás je neuvěřitelný a lidem těžko představitelný obrovský, nekonečný prostor vesmíru, kde létají a ohrožují nás různá vesmírná tělesa a my na Zemi jako životně důležitou věc máme peníze a blahobyt nás jednotlivců, kde nezaplacená složenka nás může vyvést z míry jako máloco jiného, třebaže v kontextu globálu podstatnějšího. Při té představě jsou to dost směšné problémy. Avšak na co nám budou peníze, když do naší planety narazí nějaké ohromné těleso, které zničí naši planetu a život na ní?

Jednotlivé kontinenty jsou v krizi, a není to krize snad finanční, jak uvádějí světoví odborníci, ale je mnoho důvodů myslet si, že to je snad krize světa a lidstva, krize vyspělé kultury, krize myšlení. Lidstvo je pravděpodobně určeno k tomu, aby prošlo mnoha kulturními a „evolučními“ stupni, mnoha změnami a možná trvalost blahobytu člověka na Zemi se chýlí ke konci.

V současné době je stále naléhavější chovat se a jednat odpovědně a nenechat narůst globální problémy, úbytku nerostných surovin, ničení přírody, konfliktů mezi bohatými a chudými, náboženskými a etnickými společenstvími, neodvratně se vyhrocujícím pokrokem techniky a válkami atd., protože na naší zeměkouli musí nutně dojít k jistému stupni zalidnění. Avšak postmoderní i současný, aktuální postoj znamená

nic nehodnotit, rozpad hodnot, ideologií, řádu, křečovitě snahy jít dál a ještě rychleji, bezohledněji a úspěšněji a řešit pouze problémy, které se spíše dotýkají výnosů peněz pro jednotlivé státy a jejich politiku a člověk, který k tomu byl donucen v rámci kulturního a společenského vývoje, se stal jedincem, který se odcizil přírodě a vlastní přirozenosti a tak trochu se v tom velkém permanentně kontrolovaném, monitorovaném světě začíná ztrácet. Problémem postmoderního a současného světa a člověka je zjednodušeně řečeno, tím že je – dovoleno vše (v rámci demokracie ovšem, leč opět existují hranice a mantinely).

A právě to se stává novým problémem. Problémem s absencí určitého životního i světového řádu. Fakticky se prosazující nedostatek neobnovitelných přírodních zdrojů a pozemského životního prostoru, rychle postupující devastační procesy v území a rozmáhání se zrychleného, sobeckého a arogantního životního stylu. Lidé se honí za penězi a zapomínají na radostné maličkosti a i svým způsobem lásku... vše je postaveno na základě peněz a člověk se tak stává aktivním a stále aktivnějším článkem mohutného společensko – ekonomického soustrojí. Dnešní svět je plný vědomě odmítnutých osobně – emočních a vzájemně odpovědných pout mezi lidmi. Z biologicko – sociálního hlediska přežití jde o postupnou, ale kontinuální sebevraždu. A mým cílem touto bakalářskou prací je pozastavit se v dnešní uspěchané době a zamyslet se nad věcmi, které lidé berou až moc s určitou samozřejmostí, že naše planeta je a nadále bude, ať se k ní chováme jakkoli zle.

Lidé dnes nenechají nic jen tak. Neustále vše zkoumají a snaží se dostat do míst a věcí, které by měli být podle mého názoru ponechány tajemstvím. Vždyť neustálým narušováním rozmanitosti života se může lehce změnit v bombu, která nepředvídatelně vybuchne. Lidé nejsou úplně na vše připraveni jak si myslí...

1. Podstata člověka a jeho postavení ve světě

Co a kdo je vlastně člověk? To se dozvídáme z jeho životní historie vcitěním se do jeho postojů a názorů, ale také bychom ho mohli definovat jako jednající bytost, jako jazykovou a dějinnou bytost, jako kulturní bytost a jako tvůrce umění, vědy, techniky atd. To všechno jsou znaky, které příslušejí jen člověku a dostatečně ho odlišují od všech ostatních věcí.

Moderní doba a její události stále více ohrožují člověka zmatkem a rozpadem lidského pořádku. A vyvstává čím dál tím naléhavěji závažná otázka, co je vlastně podstatou člověka, jaké je jeho postavení ve světě a jaký je smysl jeho existence a účel? Každý člověk však bude mít jinou odpověď a to v závislosti na kultuře a životním postavení a přesvědčení.

„Život má účel a hodnotu, ale ty mu dávají lidé.“¹

Dle knihy od **R. F. Murphyho**, **Úvod do kulturní a sociální antropologie**, se odborníci rozcházejí v názorech na lidskou podstatu, ale celkově ji rozdělují do dvou hlavních kategorií: *„na ty, kteří tvrdí, že lidé jsou produkty výchovy, a na ty, kteří nás považují za plod neovlivnitelné biologické dědičnosti.“*

„Historie lidstva je historií boje o nadvládu nad naším okolím, tak, abychom se stali vládci přírody, nikoliv figurkami v jejích rukou. Vítězství naší vlastní společnosti nad prostředím je natolik dokonalé, že mu nyní hrozíme zkázou.“² To sami vidíme v obrovském měřítku v průmyslové společnosti a neustále nových a nových technologiích. Těžké technologie používané při výstavbě silnic ničí pralesy, planeta se hromadí nebezpečnými odpady (obr. 1), energii získáváme z fosilních usazenin organických materiálů nebo ze štěpení atomů. Globální a neméně závažné problémy skleníkového efektu, ozonové díry. Zásoby ryb v našich oceánech jsou pleny (obr.2), dýcháme vzduch, který je odkladištěm automobilových a továrních výparů, a žijeme s vědomím, že brzy dojdou světové zásoby ropy a ti, kteří trvají na tom, že máme

¹ MURPHY, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Z angl.orig. přeložili H. Červinková, Doc. PhDr. Josef Kandert CS.c, PhDr. A. Miltov CSc. Praha: Slon, 1998. ISBN 80-85850-53-2.

² Citováno z knihy MURPHY, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Z angl.orig. přeložili H. Červinková a spol. Praha: Slon, 1998. ISBN 80-85850-53-2. s.13, 23.

Obraz č. 1 – Odpady, které zaplavují svět
Dostupný z <http://www.petulina.euweb.cz/galerie>

Obraz č. 2 – na fotografii, kterou pořídil pracovník novozélandského ministerstva rybolovu, je vidět velký kus hlubokomořského červeného korálu, který byl vytržen z hlubokomořského dna při rybolovu pomocí vlečné sítě.
Dostupné z <http://www.oceans.greenpeace.org>

dostatečné množství a zásoby ropy, často opakují, že nám vystačí ještě sto let – jako kdyby to byla věčnost.

Takhle my vděčíme přírodě, přírodě jež nám dala možnost žít a vyvíjet se? Toto je podstatou člověka a lidstva? Člověk je velmi chamtivým „tvorem“, který nikdy neví, kdy je čas přestat plnit přírodu a zatěžovat ji nesmyslnými výrobami nových zbraní – zákeřnějších, ničivějších pro lidstvo i přírodu a naši planetu jako takovou a jinými zátěžovými testy, technologiemi. Kdy je čas, začít přemýšlet, ne nad tím kdo jaký stát má lepší životní úroveň, ale nad tím, jak šetřit naši planetu... Vždyť je „zatím“ pouze jediná, na které se dá žít...

Život jednotlivých lidí je odkázán na svět jako na náš životní prostor, a na věci světa jež nám poskytují potravu, oděv a bydlení, jichž chápeme a používáme a utváříme, abychom mohli žít a existovat jako lidé.

„Člověk je odkázán at' chce nebo ne na lidskou společnost. Jednotlivec vyrůstá ze společenství tohoto lidského světa a lidsky do něho vzrůstá. Učí se jeho řeči, přejímá jeho mravy, získává podíl na jeho duchu a na jeho kultuře. To všechno rozhodným způsobem formuje jednotlivé lidské bytí jež zůstává na to vše vázáno a tím podmíněno, a to tím více, čím vyšší je stupeň kultury a civilizace. Život jednotlivce je o to více vpleten do složité sítě vztahů sociálního a kulturního dění v lidském dějinném světě.“³

*„K podstatě člověka patří, že nežije a nemůže žít v bezprostřednosti předem dané přírody, nýbrž v přírodě prostředkované, povýšené na kulturu. Člověk je od přirozenosti kulturní bytost. Sám musí svůj svět utvářet v kulturní svět. Teprve tím se svět stává lidským životním prostorem.“ (s.50). Volně převzato z knihy **Co je člověk?** od **E. Coretha** a pokračují „...všechno, co náleží ke kulturnímu světu v nejširším smyslu, zase formuje člověka od nejjednodušších způsobů života, mravů a zvyků, jež nalézáme v každém sebeprimitivnějším lidském společenství, až po vědecké poznání světa, jeho umělecké utváření a technické ovládnutí, filozofický výklad světa a náboženský světový názor. Sem patří i celá oblast sociálního, hospodářského a politického života, všechny formy lidského soužití a spolupráce.“ (s. 50).*

³ CORETH, E. Co je člověk? Praha 1994: Zvon, ISBN 80-7113-098-2. s. 49.

Člověk se změnil v nájemní pracovní sílu obávající se o ztrátu možnosti výdělků nebo v „nenasytného konzumenta hmotných výrobků.“ Podle Sain Marca: „...člověk rozrušuje podmínky lidské existence a ochuzuje nejen sebe, ale on se navíc otravuje. Otravuje Zemi, otravuje sebe. Rozrušení přírody vede k seberozrušení lidstva.“⁴ Poškození přírody vede podle Marca k větším strážním než ztráta ekonomické moci, neboť její potřebnost je životně důležitější.

Český antropolog profesor Jindřich Matiegka řekl: „Účel života není zajištění blahobytu jednotlivce, nýbrž usnadnění dalšího vývoje a dokonalosti lidstva v zájmu celku, jemuž se musí jednatlivec podrobit, ale jemuž sám děkuje za zachování své existence; neboť jen v organizované společnosti jest dnešní člověk možný.“⁵

1. 1. Antropologická charakteristika člověka

Na začátku bychom si měli říci, co **antropologie** je. „Antropologie je vědou, která studuje změny lidské existence, to znamená jedince i lidstva jako celku v čase a prostoru. Jejím úkolem je porozumět lidské situaci prostřednictvím studia všech jejích projevů a obměn. Antropologie, jako obor, který se zabývá okolnostmi lidské existence, a který usiluje o získávání odstupů a potřebného nadhledu vůči našemu vlastnímu životu.“⁶

Proč vlastně člověk vůbec potřebuje vědu o sobě samém k svému živobytí, odpovědělo již kdysi mnoho moudrých badatelů jako známý **Sokrates** - „Poznej sebe sama.“ Nebo **Protagoras** - „Člověk je mírou všech věcí.“(s. 7). Uvedených v knize Antropologie pro každý den od Josefa Wolfa.

Paradoxem lidské existence však zůstává, že člověk je stále nejméně prozkoumaným „tvorem“ na světě. Člověk je totiž nejsložitější a nejdokonalejší živou bytostí na zemi a ve vesmíru vůbec. A je to možná i tím, že antropologie je nejmladší vědeckou disciplínou, která vyvstala do popředí moderní vědy teprve v 19. a 20. století.

⁴ RNDr. STEHLÍK, Jiří.CSc. *Budoucnost lidského společenství*. Praha 2000: Karolinum, ISBN 80-7184-795-X. s. 106.

⁵ WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI, 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 9.

⁶ MURPHY, F. Robert. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Z angl.orig. přel.Hana Červinková, Doc.PhDr. Josef Kandert, CSc. a PhDr. Alena Miltová, CSc. Vydalo Sociologické nakladatelství Slon. Praha 1998. ISBN 80-85850-53-2. s. 15.

Podle názoru **Josefa Wolfa** v knize *Antropologie pro každý den* je a teď cituji: „*O životě mravenců, slonů a jiných druhích živočichů máme stále větší a podrobnější znalosti, nežli o člověku druhu Homo sapiens. Pravděpodobně také proto, že lidstvo prožívá teprve svoje mládí a člověk je vlastně teprve na počátku svého rozvoje na této planetě. První dva či tři miliony let existence na Zemi představují rané dětství ve srovnání s tím, jak dlouho může lidstvo za optimálních podmínek ještě existovat a rozvíjet se na této planetě.*“ (s. 9).

A než budu velmi stručně mluvit o evoluci (vývoji) člověka, ráda bych sem zařadila citát, který se mi velmi líbí od Richarda B. Goldschmidta: „*Evoluce je historií s mnoha slepými uličkami, protože život se musí neustále vypořádávat s nepředvídatelnými změnami životního prostředí. A pouze tehdy, vyzkouší-li všechny možné varianty je připraven na každou eventualitu.*“⁷

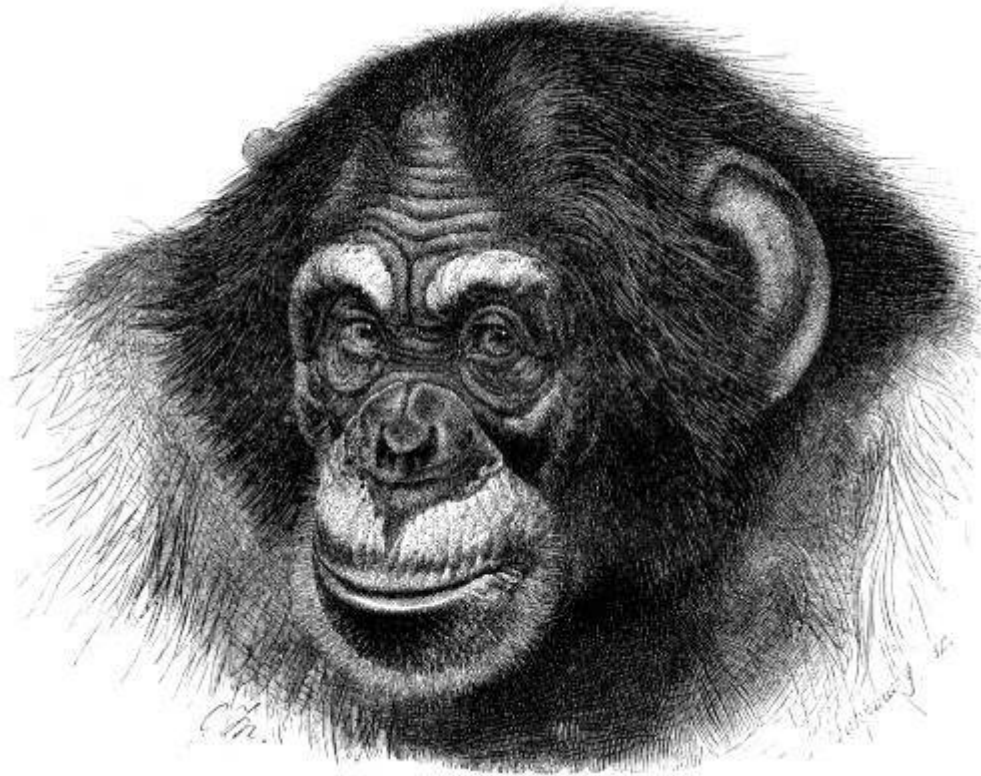
Řekneme si něco velmi stručně o vývoji člověka bezpochyby tvora, který během své existence dovedl přetvořit přírodní krajinu téměř k nepoznání. Člověk nevznikl na zemi jako jedinec nebo jako nějaká rarita⁸ či ojedinělý mutant⁹, který dal základ celému lidskému rodu, ale vznikal postupně jako veliká skupina, společenství a samostatný rod *Homo = lidé* na široké druhové základně v procesu přírodního, selektivního výběru. Jeho předností a zvláštností od ostatních živočichů od samého počátku byla existence kultury a společenské organizace, společenské struktury, navíc možnost umělého, sociálního výběru. V průběhu své dlouhé pouti prošel procesem *hominizace – polidštění*, a procesem *sapientace*¹⁰, během kterých byl obdařen zvětšenou mozkovnou, zploštěním hrudníku umožňujícím nejrůznější pohyby horní končetiny, napřimování postavy, uvědomělým používáním nástrojů a rozumovými schopnostmi. Díky těmto „zbraním“ začal člověk pomalu, ale jistě krajinu ovlivňovat, podřizovat si ji a měnit. První předchůdce člověka pochází podle vědeckých výzkumů z období před 14 – 13 miliony lety. Byl to tzv. *Ramapithecus* (obr.č. 3), který žil v Africe a svým vzhledem připomínal dnešní šimpanze či gorily. *Co tyto nepřímý prapředkové člověka uměli?*

⁷ EIBL-EIBESFELDT, Irenäus. *Člověk – bytost v sázce*. Z něm. orig. přel. Marco Stella, Vydalo nakladatelství Akademie věd České republiky Academi. Praha 2005. ISBN 80-200-1329-6. s. 15.

⁸ Rarita = vzácnost, zvláštnost. ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006.

⁹ Mutant = jedinec vzniklý náhodnou či záměrnou genetickou změnou. ABZ.CZ: *slovník cizích slov*.

¹⁰ Sapientace = proces vývoje člověka provázený vývojem mozku, myšlení a psychiky. ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

Obraz č. 3 – Ramapithecus

Zdroj Wikipedie. Dostupný z [www:http://vitejtenazemi.cenia.cz/krajina/index](http://vitejtenazemi.cenia.cz/krajina/index)

Používali různé nástroje, avšak vyrábět je ještě nedokázali. Prvním přímým předkem člověka byl tzv. **člověk zručný**(*homo habilis*, obr.č.4), který žil v Africe před 2 – 1,6 miliony lety. Ve srovnání s dnešním člověkem byl vysoký asi 130cm a vážil okolo 40kg. Důležité je, že vyráběl a používal jednoduché nástroje. Sílu ohně objevil zhruba před 500 tisíci lety **člověk vzpřímený**(*homo erectus*, obr.č.5).

Homo sapiens sapiens, „moderní člověk“, který se objevil na Zemi zhruba před 40 000 lety. Do střední Evropy se přestěhoval z jihu. Vyznačoval se tím, že lovil ve skupinách, kočoval a stavěl si obydlí. Pohřbíval své mrtvé, objevil umění – maloval na stěny jeskyní obrázky a vytvářel sošky, jež sloužily ke kultovním účelům.

Člověk jako lovec a sběrač, není těžké uhadnout, jakým způsobem se člověk v tomto období, které trvalo přibližně do mladší doby kamenné, tj. do 7 – 5 tisíciletí př. n. l.¹¹, živil. Byl to především sběr lesních plodů a lov zvěře. Jediným zdrojem energie, na který se mohl spolehnout, byla jeho vlastní síla, čili energie vlastního svalstva. Změny, které v tehdejší krajině člověk způsobil, byly většinou časově omezené a vratné. Člověk tehdy začal využívat půdu k pastvě domestikovaných (zdomácnělých) zvířat a pěstování plodin.

V dalším období se člověk jevil jako **zemědělec a pastevec**, a toto období trvá přibližně od 5. tisíciletí př. n. l. až do středověku. Člověk začíná poprvé ve větší míře ovlivňovat krajinu – k orbě používá tažná zvířata, staví vodní a větrné mlýny, vyrábí dřevěné uhlí. Postupně dochází ke změnám, které mají trvalý charakter. Jedná se např. o těžbu kamene, odlesňování, odvodňování a zavlažování poliček; začalo rozsáhlejší šlechtění a domestikace zvířat. Přibližně před 5 tisíci lety se objevují rozsáhlejší městská sídla.

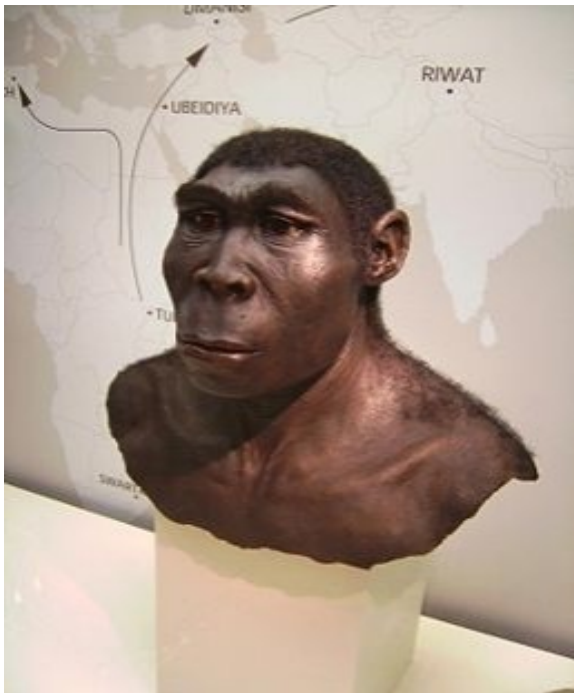
Člověk jako průmyslník, toto období trvá bezmála 300 let. Ve vztahu k předchozím epochám to je velmi krátká doba, ale vliv člověka na krajinu je obrovský a nemá v historii obdoby. Člověk využíval a využívá spoustu technických prostředků pro zvýšení svého blahobytu. Nejdříve to byl parní stroj, potom fosilními palivy poháněné motory

¹¹ Př.n.l. = znamená „před naším letopočtem“ a označují se jí všechny roky předcházející prvnímu roku křesťanského letopočtu. Jedná se o zkratku ateistického původu. Zkratka byla zavedena během komunistické vlády v Československu. Zdroj http://www.cs.wikipedia.org/wiki/Př._n._l.

Obraz č. 4 – Homo habilis (člověk zručný)

Zdroj Wikipedie. Dostupné z <http://www.vitejenazemi.cenia.cz/krajina/index>

Obraz č. 5 – Homo erectus (člověk vzpřímený)

Zdroj Wikipedie. Dostupné z <http://www.vitejenazemi.cenia.cz/krajina/index>

nyní třeba technologie využívající jadernou energii. Změny v krajině jsou mnohde nevratné. Dochází ke změnám rázu krajiny, ubývání tzv. neobnovitelných zdrojů energie, ke snížení biologické rozmanitosti. Změny, které nastaly, již mají celosvětový rozsah. Jsou to tzv. globální¹² změny a ty přinášejí také globální hrozby.¹³

Člověk prošel tedy vývojovými stádii od „primitivního“ tvora přes potulného sběrače a lovce a zároveň byl přírodním člověkem, závislým na přírodě a jejích rozmarech – ročních proměnách počasí atd. až po usedlého zemědělce, kdy se začal oddalovat od této přírody a začal na ni působit a poté se jí snažil ovlivňovat a to stále intenzivněji. A v současné době jsme jako lidé v situaci, kdy bychom měli znovu přírodu hájit, bránit a zabraňovat jejímu znečišťování, což v dávné minulosti vůbec nebylo potřeba. „Byli jsme dětmi „Velké matky přírody“ a dnes bychom chtěli být jejími pány a ochránci, ale moc to ještě neumíme a hlavně většina z nás se už necítí být dětmi přírody a přírodu považujeme naopak za svůj majetek. A v tom je hlavní rozdíl mezi pravěkým přírodním člověkem a moderním civilizovaným člověkem.“¹⁴ Wolf shrnul hlavní rozdíly a vytvořil jakési desatero ve své knize - Antropologie pro každý den (s.33), které zde uvádím:

Člověk přírodní

1. Je nedílnou součástí přírody a žije ekologicky
2. Kultura je tradiční, neměnná, člověk není oddělen ani vyčleněn
3. Princip stálosti, tradice
4. Platí zákazy a sankce – tabu
5. Přírodní způsob života a přírodní náboženství atd.
6. Kolektivní, společné vlastnictví, včetně dětí a majetku
7. Rozvíjení lidské přirozenosti a zachovávání zvyků a obyčejů
8. Všichni jsou jedno a jsou spojeni navzájem v „duši stáda“
9. Biologické a sociální potřeby jsou minimální

¹² Globální = celosvětový, souhrnný, celkový; ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

¹³ Zdroj Wikipedie; <http://www.vitejtenazemi.cenia.cz/krajina/index>

¹⁴ WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 33.

10. Existence rodu *Homo*, druhu *sapiens*, poddruhu *sapiens* znamená, že všichni jsme jednoho původu.

Člověk civilizovaný

1. Na jedné straně člověk, na druhé příroda – netvoří spolu jednotu

2. Kultura prochází procesem změn, vývoje, rozvoje a úpadku, člověk je diferencován na rasy, stavy, třídy apod.

3. Princip změny, vývoje, progresu

4. Myšlenky volnosti, svobody atp.

5. Individuální způsob života (zjevená náboženství aj.)

6. Soukromé vlastnictví, zakotvené v dědictví majetku a výsadě rodů

7. Člověk se odcizuje přírodě a své přirozenosti, sobě, všemu

8. Kult jedince, individua (charta lidských práv a svobod)

9. Biologické a sociální potřeby jsou stejné, neměnné v prostoru a v čase

10. Civilizovaný člověk může přežít, ale za cenu ztráty své přirozenosti (tzv. domestikace – zdomácnění člověka).

Během „pouhých“ tedy dvou milionů let se z nicotného zárodku podobného opicím, vyvinula bytost, která biologickou evolucí¹⁵ zalidnila Zemi všech koutů světa počínaje od vyprahlých pouští po parné tropické pralesy, od rovníkových tropů až po zamrzlou tundru – a to jediným lidským druhem, ***homo sapiens***. Je – li pravdivá hypotéza, jak uvádí **RNDr. Jiří Stehlík, CSc.** ve své knize **Budoucnost lidského společenství:**¹⁶ „ že před deseti tisíci lety panovaly na zemském povrchu zhoršené klimatické podmínky, které donutily lidi vymýšlet stále nové a nové prostředky obstarávání potravy, změny navykklých způsobů práce a chování, které bylo nutným

¹⁵ Evoluce=vývoj; ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online).2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizích-slov.abz.cz/>

¹⁶ RNDr. STEHLÍK, Jiří, CSc. *Budoucnost lidského společenství*. Vydala Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, Praha 2000, vydání první. ISBN 80-7184-795-X

předpokladem pro přežití, tak příroda pomohla nastartovat i skutečný rozvoj lidské civilizace¹⁷ a kultury.“

Nastartovala lidskou civilizaci však natolik, že sama příroda nám „ustupuje“. Létáme do vesmíru a jsme schopni ze Země vysílat vesmírné sondy, které mohou pořídit detailní snímky některých planet naší sluneční soustavy; ničíme přírodní bohatství a jedinečnost. Automobily, které jsou pro lidi pohybovým orgánem a stal se nepostradatelnou součástí našeho života, znečišťují ovzduší. Vyrábíme zbraně hromadného ničení, které mohou a dokáží vyhubit život na celé planetě... lidé bojují o nadvládu nejen mezi sebou, ale i nad přírodou. Nechtějí být figurkami v její rukou a ustupovat jí. A tímto zdánlivým vítězstvím naší vlastní možná až moc vyspělé společnosti nad prostředím je natolik „dokonalé“, že mu nyní hrozíme zkázou a tím i zkázou sobě vlastní.

Naše civilizace je čistým příkladem triumfu člověka nad přírodou – ale na jak dlouho... zcela jistě přivoláme na naše budoucí generace pomstu přírody. Vždyť už nyní tají ledovce na antarktidě, zvyšuje se hladina oceánů a ty zaplavují pomalu, ale jistě pobřeží jednotlivých kontinentů. Ovládáme přírodu, ale ovládáme však sami sebe? Důkazem jsou nevyřešené sociální konflikty, války, terorismus, pokračující ničení životního prostředí. Nezbyvá nám než pochybovat. Člověk moderní masové společnosti se ocitl tváří v tvář naléhavým problémům, které si s sebou nese ve formě vlastností z evolučních dob, které se rozvíjely jako adaptace (přizpůsobení se) během dlouhé doby, kdy jako lovec a sběrač žil v malých, jasně ohraničených a vymezených skupinách. A tento způsob života nás utvářel. Ve srovnání s tím jsme se za krátký časový úsek posledních deseti tisíc let po biologické stránce nezměnili. Prodělali jsme sice enormní kulturní vývoj avšak naše emoce a především pudy zůstaly při starém. Toto nové prostředí jsme si sice vytvořili sami a také jsme se mu kulturně docela obstojně přizpůsobili, vláčíme s sebou však formy chování, které vedou k tomu, že se určitým situacím nepřizpůsobíme a chováme se nerozumně, často proti zdravému rozumu. A právě kultura je nejvýraznějším znakem lidské společnosti. Už z historie

¹⁷ Civilizace = hmotné a duchovní projevy lidské společnosti v historické posloupnosti; ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006. Dostupný na <http://www.slovník-czich-slov.abz.cz/>

zanechává po sobě zbytky nástrojů, obydlí a dalších výtvorů své činnosti. A to ho odlišuje od všech ostatních živočichů – je jedinou kulturní bytostí na světě.

„Každá společnost, každá generace či národ zanechává po sobě určitou kulturu. Neznamená to jenom umění a literaturu, ale všechno, co člověk vytvořil, co je dílem lidské společnosti a není jen přírodního původu. Kultura je všechno, co není příroda neboli kultura je umělá příroda, tj. příroda přetvořená lidskou rukou a myšlenkou.“¹⁸

Podle profesora **A. Gehlena**, německého sociologa a filozofa: *„Člověk přichází na svět jako biologické individuum, ale stává se společenským tvorem se specifickými potřebami a způsoby chování. Kultura daného prostředí prostupuje jeho psychologii, a vytváří se tak vlastní jakási druhá přirozenost člověka.“¹⁹*

2. Postmodernismus

2. 1. Pojem

Definice postmoderny doprovází značný zmatek; hledá se nějaký záchytný bod pro život člověka zajímajícího se o osud společnosti a pochopení světa, který má a zda vůbec má pro dnešního člověka určitý smysl nebo hodnotu.

Postmodernismus je zkrátka výrazem, kterému nikdo přesně nerozumí, protože dosud neexistuje žádná jeho jasná definice. Víme, jen to že se na konci 70. let začíná užívat víceméně jako synonymum termínu pluralita (pluralismus).

„Kdysi dávno bývaly doby, kdy člověk nebyl subjekt, svět rozprostírající se do nekonečných dálav nebyl vesmír, řeky neměly koryta, život nebyl drama, člověk nebyl výsledkem sobeckého boje genů a stát nebyl stroj.“²⁰

Pojem postmodernismus se ve slovníku popisuje takto: *„Přístup ke světu a pojetí skutečnosti i poznání jako neredukovatelné plurality (mnohočetnosti, četnosti), a proto odmítající univerzální (všeobecný, všestranný) výklad.“²¹*

¹⁸ WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 8.

¹⁹ WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 9.

²⁰ HAUER, Tomáš. *S/krze postmoderní teorie*. Praha: Karolinum 2002. ISBN 80-246-0545-7. s. 7.

²¹ ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

Postmodernismus hlásá konec jednotného a univerzálního pohledu na svět. Odmítá jednotící, všezahrnující a obecně platná vysvětlení a snaží se je nahradit rozdílností a jednotlivostí. Zpochybňují všeobecně platné pravdy dokázané rozumovým úsilím, racionální objevy pomocí vědeckých metod atd.

I literáti (Kundera), básníci (Apollinaire) a malíři (Dalí, Picasso) ukázali, co se stane, když poezii, román nebo výtvarné umění přestaneme považovat za „znázornění skutečnosti“.

Moderní život nás z větší části zbavil víry ve společenské, morální a náboženské hodnoty a právě mnoho autorů ať literárních či uměleckých poukázalo, že problémem je ztráta víry v jakýkoli jiný systém hodnot atd. Postmoderním problémem je problém svobody. Jestliže má umělec totální svobodu – pak uměním je opravdu cokoli o čem umělec řekne, že jím je – znamená to, že umění už nikdy ničím víc nebude. A právě na umění je postmodernismus dobře vysvětlitelný. Jakmile se moderní umění vydalo na svoji cestu rázného odmítnutí tradice, každý nový styl měl být dalším skokem vpřed.

*„Snad poprvé se výraz postmoderní objevuje před více než sto lety. Anglický malíř **John Watkins Chapman** hovoří v roce 1870 o tom, že on a jeho přátelé chtějí pokročit k postmodernímu malířství. Postmoderním přitom rozumí modernější než v té době nejrozvinutější malířství.“²²*

Výraz postmoderna vypovídá o ztrátě důvěry v jakýkoli dominantní stylový proud umění, jakoby se náhle zhroutily celé dějiny stylů. Od té doby se styly vzájemně mísí a prolínají. Postmodernismus ruší možnost nadvlády jediného stylu, dovoleno je vše. Umělec už nenaráží na žádná omezení a měl by být ve svém výrazu svobodný – tak jak to požaduje postmoderna. Jestliže moderna byla ve své podstatě ideologická – plná příkazů, čím by umění mělo být a čím ne – postmoderna je plná svobody a je tolerantní vůči mnohosti leckdy konfliktních hodnot.

Postmodernisté jsou přesvědčeni, že každý člověk je zakotven v určitém lidském společenství, které ho vede ke společnému chápání pravdy. Tvrdí, že nejen naše konkrétní názory, ale také chápání pravdy samotné má svůj základ ve společenství do něhož patříme.

²² HAUER, Tomáš. *S/krze postmoderní teorie*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0545-7. s. 11

„Nicméně za zásadní lze považovat to, že neexistuje nějaká jednotná postmoderní teorie, jakási esence postmodernosti. Termín postmodernismus, obdobně jako jakýkoli jiný široce užívaný slogan, bývá používán a chápán zcela rozdílně v odlišných sférách společenského života.“²³

2. 2. Postmoderní člověk v dnešním světě

Postmodernu není nutné chápat jako konec historie, jako dosavadní pojetí života, hodnot a světa, ale jako krizi, boření starého, na jehož troskách může vyrůst něco nového.

„Moderna znamená emancipace, individualismus, stálý pokrok, nadvláda nad přírodou, snaha o nastolení ideální společnosti – je opravdu v krizi, a postmoderna je konglomerát rezignace a křečovitě snahy jít stále stejným směrem dál, ještě rychleji, bezohledněji a úspěšněji, prosazovat své představy, dokonce i silou. Adekvátnější řešení by mělo respektovat jak změněnou situaci ve světě (globalizaci, konečnost nerostných zdrojů, nutnost zachovat životaschopné přírodní prostředí, přelidnění a podobně), tak i skutečnou povahu člověka. Ten není pouze „moderní“ či „ postmoderní“, nechce jen mít stále víc či žít pohodlně, bezstarostně, bezcílně a nezodpovědně, ale jemu vlastní potřeba překonávat překážky a individuálně se prosadit.“²⁴

Postmoderní doba nás odcizuje od přírody. Odcizení přírodě je typickým fenoménem euroamerické kultury přelomu 20. a 21. století. A jedním z prvních, kdo na problém odcizování přírodě upozornil, byl **K. Lorenz**, který si všiml: *„že většina lidí se odnaučila zacházet s živými systémy, protože zachází většinou s předměty umělými, které nebudí úctu.“*

Odcizení přírodě definuje **E. Kohák** jako: *„otupení schopnosti soucitu i vůle chránit.“²⁵* Odcizení od přírody se podle odborníků projevuje mimo jiné ztrátou pocitu spoluodpovědnosti za stav přírodního prostředí.

²³ HAUER, Tomáš. *S/krze postmoderní teorie*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0545-7. s. 10.

²⁴ PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-861-1. s. 108.

²⁵ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-86-9. s. 162.

3. Orientace člověka v životě a ve světě

3. 1. Člověk a Bůh

„To, co je společné výkladovým modelům bytostnosti člověka, která nevychází z něho samého a z mezilidské zkušenosti, je představa, že něco jiného, rozsáhlejšího či vyššího, je to určující, to podstatné.“²⁶

Otázka smyslu a zkušenost smyslu lidského bytí odkazují na fenomén – náboženství. Je to velmi obecný fenomén lidstva, který má v historických i v současných světových náboženstvích rozmanité formy. Projevuje se v něm transcendentní²⁷ vztah lidské bytosti.

Náboženství je součástí lidské kultury už velice dlouho. Činnosti a postoje, které označujeme jako náboženské, existují jak v nejjednodušších primitivních společnostech, tak ve vyspělých. To však neznamená, že každý člověk je věřící nebo že dokonce většina lidí v určité společnosti patří k nějakému náboženství; vždyť žijeme v době rostoucího skepticismu²⁸ a sekularizace²⁹.

„Bez ohledu na důvody síly víry, jde o téma, které neustále vyvolává otázky. A k vysvětlení nestačí pouze přesvědčení, že existuje Bůh, že na počátku vesmíru nemůže neexistovat Bůh. To vede k víře, že Bůh existuje a že je stvořitelem, tvůrcem a pozorným sledovatelem lidských osudů. Pro mnohé nevěřící není Bůh ani tak stvořitel, ale spíše Bůh stvořený naším strachem a nejistotou, Bůh, kterého jsme si my sami stvořili, abychom v něm našli útěchu a naději.“³⁰

Avšak, zda tedy Bůh existuje, proč nechává Zlo beztrestně působit na zemském povrchu a z jakého důvodu nestvořil život člověka i tam, kde pro to nejsou vhodné podmínky, anebo proč vlastně ty životně dobré podmínky nevytvořil v hojném

²⁶ PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-861-1. s. 88

²⁷ Transcendentní = nadskutečné, přesahující smyslové i rozumové možnosti. ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

²⁸ Skepticizmus = pochybování, nedůvěřivost. Taktéž ABZ.CZ: *slovník cizích slov*.

²⁹ Sekularizace = zesvětštění, omezování církevního vlivu. ABZ.CZ: *slovník cizích slov*. (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

³⁰ AMATO, Giuliano; Pozzi, Lucia. *Je jiný svět možný?* Z italského orig. přel. Josef Kašpar. Brno: Doplněk, 2007. ISBN 978-80-7239-210-0. s. 119

množství? A proč vůbec Bůh dopouští na člověku tolik křivd, bolestí a utrpení...?! A proč dopouští války, aby lidé proti sobě bojovali...

Záhadnost náboženství je v jeho rozmanitosti, přibylo totiž velké množství jiných hnutí a církví, které se skutečně dají označit jako náboženství, i když je obtížné určit, co mají společného a co z nich dělá náboženství. Lidé různých kultur mají každý jiného Boha. A právě tato rozmanitost jednotlivých náboženství a jejich zájem o vše neodvratitelné, nepopsatelné a transcendentní, je jejich rozlišujícím znakem a hlavní překážkou jejich jednoznačného definování. Lidé je většinou spojují s vírou v Boha, ale to právě by z okruhu náboženství vyloučilo další jiná náboženství, která věří v existenci menších duchů, nikoliv mocných bohů. A společensko – politicky má tudíž náboženství možnost držet masu lidí v regresivním, dětsky závislém stavu idealizujícím „vševědoucí“ církve a stavit lidi z rozličných náboženství proti sobě, jako je tomu mezi východními muslimskými zeměmi a západem.

Do náboženství zahrnujeme i víru v nadpřirozenost, i když s sebou přináší dva problémy. První, že mnoho různých náboženství neuznává víru v bohy, duchy nebo posmrtný život, ani jiné jevy, jež shrnujeme pod kategorií „nadpřirozena“. Druhým problémem, je že kategorie nadpřirozena předpokládá, že chápeme, co je „přirozené“. A před stejným problémem stojíme, když určitou myšlenku označíme za náboženskou jenom proto, že ji nemůžeme vědecky ověřit. Tím bychom kladli náboženství do jedné kategorie se vším, co jsme kdy nebyli schopni prozkoumat nebo objasnit, což by byly téměř všechny myšlenky, které se kdy v naší společnosti zrodily.

Teologové se nejvíce brání tzv. psychologizaci náboženské víry a to zejména pokud je poukazováno na to, jak pomáhá člověku zvládat frustrace³¹ a existenciální úzkosti. Mají obavu, že si někteří lidé vytvořili náboženství proto, aby překlenuli a zvládli svoji vydanost a roli ve světě, svoji nejistotu ze života a ze smrti? Pomáhá věřícím lidem zvládnout pocity nejistoty, bezvýznamnosti, odnímat vinu, poskytovat rozhřešení a mnohdy i pomáhá překonat pocity osamělosti. A právě to vše je přenášeno i na poměry na Zemi do různorodých náboženských skupin, jak zde už bylo řečeno. *„Bůh poskytuje člověku emoční kontakt, jistotu, přízeň, vedení, potvrzuje jeho individualitu a identitu,*

³¹ Frustrace = zklamání, zmaření touhy, stav při závažném neuspokojení lidských potřeb. ABZ.CZ: slovník cizích slov (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz>

jeho potřebu po idealizaci, po vedení i poddání se mu a spolehnutí se na to, že Bůh ukáže správnou cestu, jak jednat.“³²

Velmi se mi líbila slova De Saint-Exupéryho, kterými bych ráda ukončila tuto podkapitolu a jimiž si myslím je řečeno a shrnuto vše: „*Toužil jsem odhalit ve vesmíru stopu božského pláště, dotknout se pravdy, která by byla mimo mne, toužil jsem zachytit ji za cíp oděvu jako nějakého boha, který se dlouho lidem ukryval, a pak jí strhnout závoj z tváře, abych ji ukáزال. Ale nebylo mi dáno odhalit nic jiného než sebe sama...*“³³

3. 2. Etika a etické principy

Co je vlastně etika? Všude se hovoří o potřebnosti etiky, zejména v politice a mezilidských vztahů. Ale není také potřeba etika ve vztahu k naší planetě? Její absence vede k viditelným a nebezpečným důsledkům.

Etika a etické principy jsou často definovány mnoha různými způsoby. O etice se hovoří ve smyslu „společenského přežití“ či přežití ve společnosti. **Bernier** prohlašuje: „*To co je etické, zaručuje přežití jak jedinců, tak i celých civilizací, kultur a komunit.*“³⁴ Jednotliví lidé, ale i celé společnosti potřebují nějaký druh morálního systému a nějaké morální principy.

Etymologicky³⁵ je však slovo etika odvozeno od řeckého „*ethos*“, zvyk, obyčej, charakter. Téměř stejný význam má latinský termín „*mos*“, od něhož je morálka. Etymologicky jsou etika a morálka synonyma³⁶. Morálka pak jako obsah etiky obsahuje vše, o čem člověk přemýšlí a co činí vzhledem k nejhlubší rovině svého lidství.

Jakmile si začneme všimnout široké škály věcí jako jsou například jaderné pokusy, nárůst rakoviny, či potraviny plné jedů, uvědomíme si, že ať se nám to líbí nebo ne, jsme hluboce zasazeni do přirozeného světa. Lidé přirozené životní prostředí znečistili a

³² PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-861-1. s. 91.

³³ PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-861-1. s. 95.

³⁴ PhDr. ADAMOVÁ L.; PhDr. DUDÁK V.; Mgr. VENTURA V. *Základy filosofie a etiky*. Praha: FORTUNA, 2004. ISBN 80-7168-905-X. s. 125.

³⁵ Etymologie = nauka o zákonitostech vývoje slov a změnách jejich významu. ABZ.CZ:slovník cizích slov. (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz>

³⁶ Synonymum = slovo stejného nebo podobného významu. Taktéž ABZ.CZ:slovník cizích slov.

lidé je zase mohou obnovit, pokud přijmou nové vědomí odpovědnosti vůči sobě navzájem i vůči generacím, které teprve přijdou.

V dnešním moderním světě ještě stále umírají děti hladem či následkem nemoci v zemích tzv. třetího světa, kde bída, hlad, válečné konflikty, zadluženost, nedostatek vzdělání a zdravotní péče jsou na denním pořádku. A bylo by bláhové myslet si, že se nás to netýká. Třetí svět je součástí celosvětového systému a hladové umírající děti vztahují ruce ke každému z nás. A proč takové výdaje na zbrojení? Žijeme sice bezprostřední hrozby atomové války, ale válečných konfliktů a nebezpečí neubývá. A proč svými rozhodnutími a technickými možnostmi ohrožujeme Zemi i sebe? Nechybí zde určitá etika? Začínáme víc než kdy jindy tušit, že pro přežití lidstva je nutné nalézat a respektovat základní mravní vědomí a hodnoty... jakousi etickou osu dalšího vývoje.

Nežijeme jen v mezilidských vztazích, hluboce nás váže vztah k celé přírodě, planetě a celému vesmíru. Uvědomujeme si to však až ve skutečně kritické chvíli. Technické vymoženosti a možnosti a nesmyslná honba za stále větší výrobou a spotřebou mají na osud Země tragický dopad. Všechny globální problémy, které s sebou přináší moderní, na můj vkus až přetechnizovaná doba, mají společného jmenovatele a to kořistnický vztah člověka k přírodě a víra, že krize stále není až tak vážná a že to naše planeta unese.

Řešením, abychom se tady ať už vzájemně či vlivem jakékoli přírodní katastrofy nezničili, je změna smýšlení a způsobu života. Místo kořistnického vztahu je třeba zvolit alternativu sounáležitosti a skromnosti. Ve vlastním životě bychom měli odstraňovat to, co ekologicky škodí a co není pro život nezbytné a orientovat život podle jiných hodnot než jen touhou po stále větším vlastnění a přepychu. Ekologická krize je především krizí hodnot a její řešení musí předcházet a doprovázet hluboká změna našeho myšlení.

3. 3. Lidské potřeby

Život člověka i společnosti, to je cyklus vzniku a uspokojování potřeb a zájmů. Jedinec i společnost jsou tvořeni vztahy a jádrem těchto vztahů jsou právě potřeby. Jsou to jejich vztahy s přírodou i mezi sebou navzájem. Potřebou není to, co si člověk přeje,

myslí nebo říká. Potřeby jsou něčím podstatnějším, důležitějším, jsou nezávislé na tom, zda si je uvědomujeme.

Potřeby jsou objektivním vztahem lidí k materiálním podmínkám svého života. Jsou nezávislé na vůli a vědomí člověka, ale jsou závislé na jeho činnosti. Jejich základem jsou hmotné potřeby vyplývající z našich materiálních podmínek a naší činnosti. Potřeby však nemají pouze hmotný charakter. Potřeba sociálních kontaktů je stejně nehmotná jako potřeba poznání.

„Antropologové vyslovují na samém počátku nového století požadavek dalšího polidšťování člověka. Vzniká tím zároveň zcela nová, ale rovněž základní potřeba člověka, která sice není přímo biologická, ale která vede k zachování a uspokojování všech původních a zcela nenahraditelných základních potřeb člověka, které jsou konstantní a neměnné již téměř tři miliony let a zůstanou i pro všechna další lidská pokolení na zemi. Ani jednu z nich nelze vytvořit nebo nahradit uměle, nechceme – li natrvalo ohrozit, případně zničit člověka jako přírodní druh.“³⁷

Člověk si uvědomuje svoje základní lidské potřeby právě tak, jako má schopnost si uvědomovat svoji existenci, svoje stáří a smrt. Žádný jiný živočich nemá tak uvědoměle rozvinutou schopnost, právě jako člověk.

Je zajímavé, že za tak dlouhou dobu existence lidské společnosti, se základní lidské potřeby nezměnily. *„Můžeme je dělit na biologické povahy: metabolismus, reprodukce, fyzické zajištění, bezpečnost, pohyb, růst a zdraví, které se opírají o potřeby:*

1. jídla a pití

2. dýchání a pohybu

3. rozmnožování

4. bezpečí a sebezáchovy

5. zajištění těchto základních potřeb i svým potomkům, rodině, společnosti a budoucím pokolením.

³⁷ WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI, 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 10.

Ale základní lidské potřeby tím nejsou vyčerpány, řadíme sem ještě potřeby sociální či vývojové, např. potřeba výchovy a vzdělávání, zaměstnání a postavení ve společnosti, v rodině apod. ³⁸

Každé uspokojení potřeb, stejně jako každé poznání, vyvolává nové potřeby. Lidské potřeby se mění v průběhu života, a s každým novým poznáním. Potřeby jsou zpravidla v rozporu s možnostmi, a tak je každý živý organismus nucen hledat a vytvářet si možnosti nové, má – li přežít. Je to tím, že člověk používá nástroje, které je nutno obnovit a zdokonalit, že spotřebovává více, než je mu schopna příroda bez své změny poskytnout a proto je nucen ji přetvářet. „Svět je tudíž konstruovaný našimi potřebami tak, abychom je v něm mohli uspokojovat, přežívat. To, co je pro náš život nutné, se ukazuje v takové jakosti, která poskytuje možnost vzít si to, co je potřebné k přežití, a vyhnout se tomu, co ohrožuje. I vědeckým konstrukcím světa nejde o pravdu, nýbrž o co nejlepší teorii, jež vyhovuje co nejlépe optimálnímu přizpůsobení, jistotě, předpověditelnosti, vysvětlení, koneckonců přežití, to znamená jež je v dané době nejpřesvědčivější a neužitečnější.“ ³⁹

Stejně tak potřebuje člověk (a tím více s neustálou modernizací světa) mít pocit jisté důležitosti. Jeho bezvýznamnost, zaměnitelnost na trhu práce, nejistota jeho vlastní ceny...to vše s sebou přináší moderní svět. Jeho identita a s tím související hodnocení vlastního života otázkami zda stál život za to, zda se může podívat sobě i jiným do očí atd. Sám sobě si je člověk přirozeně nejdůležitějším a jistou míru uznání hledá i u svého okolí, zvláště v dnešní době anonymní, ztechnizované a globalizované společnosti.

4. Ochrana přírody a životního prostředí

4. 1. Vztah přírody a lidstva

Život a vůbec lidská bytost zvláště vznikly a původně se vyvinuly za zcela mimořádně specifických přírodních podmínek a zdrojů planety Země.

³⁸ WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI, 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 73.

³⁹ PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-861-1. s. 33.

Jsme ve světě současně malí i velcí, tak otázku o místě člověka ve (vesmírné) přírodě položil kdysi **I. Kant**: „*Dvě věci mne udivují: hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně.*“⁴⁰ Nejinak, rozvláčněji a neméně poeticky **P. Termier**: „*V nekonečném prostoru, v němž kolotají hvězdy, je Země jen zrnkem písku, které je tu teprve od včerejška a které je hnáno úžasnou rychlostí vstříc neznámému osudu. Na tomto písku je člověk poutníkem, jehož život je jen zábleskem. V duši tohoto ubohého poutníka, který neví, odkud jde ani kam, ani proč dýchá a myslí, vytryskla šílená myšlenka, že je božského původu, že má nesmrtelný úděl, že je v určitém smyslu vznešenější než příroda...*“⁴¹

I přes vyspělé a hluboké poznání přírodního i lidského světa, neustále vzbuzuje obdiv nekonečnosti a pocit dostatku všeho. Stejně tak fenomén⁴² evoluce⁴³, završen vznikem lidské bytosti a jeho pozitivními i často negativními výdobytky jeho přemýšlení a činnosti.

E. Wilson je toho názoru, že: „*V historii života neprošel žádný orgán rychlejším vzestupem než lidský mozek. Velké tempo se podle něho udržovalo až do doby před 250 tisíci lety, kdy se pozvolna mírnilo: Fyzický růst pak byl nahrazen stále výraznější kulturní evolucí.*“⁴⁴ Ano člověk se od ostatních živočichů liší velmi rychlým vývojem a to tím, že má jako jediný vyvinuté abstraktní myšlení a článkovanou řeč, trvale vzpřímenou postavu a je jediným z živých bytostí, který je schopen uvědoměle jednat, pracovat a vyrábět.

Lidstvo si postupně vytvářelo umělý svět – kulturu, v němž nachází stabilitu. Příroda, jako přirozený svět, se tak stává jen jeho základem a umělý svět jeho záštitou.

⁴⁰ RNDr. STEHLÍK, Jiří.CSc. *Budoucnost lidského společenství*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-795-X. s. 95.

⁴¹ RNDr. STEHLÍK, Jiří.CSc. *Budoucnost lidského společenství*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-795-X. s. 95.

⁴² Fenomén = jev, úkaz, skutečnost; WALTER, Brugger. *Filozofický slovník*. Z něm. orig. přel. PhDr. L. Benyovszky, CSc., prof. PhDr. K. Berka, DrSc., a spol. Praha: Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-0409-X

⁴³ Evoluce = vývoj, postupné vyvíjení, nepřetržitý rozvoj od nižšího k vyššímu; ABZ. CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005- 2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

⁴⁴ RNDr. STEHLÍK, Jiří.CSc. *Budoucnost lidského společenství*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-795-X. s. 200.

Žádný organismus, ať rostlinný nebo živočišný, nežije v přírodě sám, nezávisle na svém okolí.⁴⁵ Avšak člověk vzal svůj osud do svých vlastních rukou a podřídil jej vlastním myšlenkám a jeho téměř každá činnost přírodu ohrožuje. Avšak určité meze však nebude moci lidstvo nikdy překročit a to absolutní závislost lidí na přírodě a přesněji „hranic zeměkoule“ a jejího objemu a povrchu. Ale také závislost lidstva v čase, prostoru a hmotě, prostoru – území, vzduchu, vodě, potravě. V tomto smyslu je vázána i na vesmír a to zejména na sluneční energii, která je jediným zdrojem energie na naší Zemi. Energie, kterou může každý organismus žít jenom proto, že ji dokáže nějakým způsobem využít.⁴⁶ Zařadit sem můžeme i závislost přírody na chování člověka a jeho komunity (do něj patří celá oblast ochrany životního prostředí).

„Kdyby v lidské společnosti třeba na vteřinu přestaly působit zákony přírody, pak by zahynula,“ řekl v závislosti filozofující ruský geograf, antropolog **V. Anučin**.⁴⁷ A doplnil: *„Kdyby se přerušily výrobní vztahy, lidská společnost by se znovu přeměnila ve stádo živočichů. Kdyby však přerušily svoji působnost zákony přírody, tak by nezůstala ani společnost, ani stádo...“* Vyspělé lidské společenství by se pravděpodobně nikdy nevyvinulo nebo by se dlouho neudrželo, kdyby nebyly na Zemi k dispozici určité příhodné, na lidech nezávislé vnější podmínky.

S vyspělou společností se příroda stává pro člověka čistě předmětem, čistě věcí užitečnosti. Tento přístup však může vést k jejímu zničení a bez změny postojů bude mít za následek až likvidaci lidské civilizace⁴⁸ a kultury. Příroda nemůže být nikdy pouhým „užitečným předmětem“, jak zde bylo již řečeno, lidstvo je na přírodě, ať chce nebo ne – závislé a souhlasím s citací V. Anučina.

Před více než třemi stovkami let se francouzský matematik a fyzik **B. Pascal** vyjádřil takto: *„... co je člověk v přírodě? Nicotou vzhledem k nekonečnu, vším vzhledem k nicotě, středem mezi ničím a vším. Nekonečně vzdálen od pochopení extrémů, cíl věcí a jejich princip jsou mu nepřekonatelně skryty v neproniknutelném*

⁴⁵ Studium vzájemných vztahů mezi organismy a prostředím, ve kterém žijí, se zabývá obor – ekologie.

⁴⁶ Sluneční energii přímo dovedou využívat pouze zelené rostliny.

⁴⁷ RNDr. STEHLÍK, Jiří. CSc. *Budoucnost lidského společenství*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-795-X. s. 98.

⁴⁸ Civilizace = hmotné a duchovní projevy lidské společnosti v historické posloupnosti; ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005 – 2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

*tajemství, je stejně neschopen vidět nicotu, z níž vzešel, jako nekonečno, v němž je pohlcen.*⁴⁹

Početni hranice lidské populace se už dávno překročili a také se odrážejí ve vztahu k zemskému povrchu a to tak, že se rozlohy lidmi využívané země neustále rozšiřují a dochází tak k utlačování zvířat, ničení jejich přirozených teritorií v přírodě a vůbec přírody samotné. Staví se města, nové domy, komunikace, silnice...beton pohřbívá pod sebou zeleň. Využíváme přírodní zdroje, které určitě nejsou neomezené. Země je stále deficitnější vzácností a měla by zabezpečovat lidem potřebu přírody, ale bohužel je tomu dnes naopak. Člověk dokáže mnoho věcí – dokáže i rozšířit prostor na planetě – mrakodrapy – podzemní města, labyrinty a mega stavby, ale nedokáže zvětšit planetu.

„Pokročilá civilizace“ druhé poloviny 20. století přinesla otrávené znečištěné ovzduší (obr. č.6, 7), které zadržuje sluneční teplo a ohřívá tak Zemi, což má za následek především tání ledovců na zemských pólech a zvyšování tak hladin světových mořích trvale zaplavujících pobřeží světových kontinentů a v oceánech mizí celé ostrovy. Znečištěná moře a oceány. Kácení tropických deštných pralesů má neblahý vliv na klimatické podmínky a tím životní prostředí člověka – jelikož jsou tyto pralesy obrovskou zásobárnou vody, která po jejich vykácení mizí a proto se také neustále zvětšuje plocha pouští. Avšak i příroda má tzv. svůj rozum, svoje síly nastoluje do jisté úrovně ataku⁵⁰ na ni rovnovážnými stavy.

Že se devastuje příroda, to ví dnes každý a hodně se o tom hovoří. Svědčí o tom i vydaná deklarace⁵¹ **Agenda**⁵² **21**⁵³, dokument, který byl přijat na konferenci OSN⁵⁴ o životním prostředí v Rio de Janeiru v roce 1992 (na tzv. Summitu Země): „*Je programem pro 21. století, ukazuje cestu k udržitelnému rozvoji na naší planetě. Je*

⁴⁹ RNDr. STEHLÍK, Jiří. CSc. *Budoucnost lidského společenství*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-795-X. s. 100.

⁵⁰ Atak = útok, nápor; ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005 – 2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

⁵¹ Deklarace = veřejné, prohlášení, vyhlášení; ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005 – 2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

⁵² Agenda = slovo latin. původu a znamená program nebo také seznam věcí, které je třeba udělat, aby bylo dosaženo cíle. Dohledáno na <http://www.cenia.cz/>

⁵³ „21“ = vztahuje se k tomu, co musíme udělat v 21. století, vyzývá k uvažování v delším časovém horizontu. Dohledáno taktéž na <http://www.cenia.cz/>

⁵⁴ OSN = organizace spojených národů, vznikla v roce 1945. Světová organizace, která měla ochránit budoucí generace před útrapami války a obnovit víru v základní lidská práva. Dohledáno taktéž na <http://www.cenia.cz/>

Obraz č. 6 – Komíny mohutně znečišťující životní prostředí
Dostupné z <http://www.petulina.euweb.cz/galerie>

Obraz č. 7 – jedním z častých obrázků moderní doby
Dostupný z <http://www.petulina.euweb.cz/galerie>

komplexním návodem globálních akcí, které mohou poznamenat nebo ovlivnit přechod na udržitelný rozvoj.

*Zdůrazňuje nedělitelnost, vzájemnou souvislost a globální⁵⁵ spojení životního prostředí s rozvojem lidské společnosti; zdravý a produktivní život mají být v souladu s přírodou. Vyzdvihuje právo na rozvoj, který musí – pokud jde o stav životního prostředí – odpovídat potřebám současných i budoucích generací. V zájmu dosažení trvale udržitelného rozvoje doporučuje, aby ochrana životního prostředí tvořila nedílnou součást všech složek rozvoje. Agenda 21 je tedy důkladným spojením ekologických a sociologicko – ekonomických zájmů lidstva ve všech důležitých aspektech. Jejím ústředním pojmem a vše prolínajícím heslem je **trvale udržitelný rozvoj**.“⁵⁶*

Může se však člověk ubránit dosavadní automatizaci, robotizaci a přetechnizování společnosti vyspělejší technikou?

4. 2. **Idea trvale udržitelné lidské existence**

Myšlenka trvale udržitelného rozvoje pochází, jak už zde bylo řečeno, z dokumentu OSN z roku 1987, kde trvale udržitelný rozvoj je definován: „*je to takový rozvoj, který uspokojuje naše dnešní potřeby takovým způsobem, aby to neohrožovalo šance budoucích generací uspokojovat potřeby jejich vlastní. Je to způsob života, který je zaměřen na hledání harmonie mezi člověkem a přírodou, mezi společností a jejím životním prostředím.*“⁵⁷

Myšlenka trvale udržitelného života či společnosti je v jistém smyslu poměrně nejasná a je spíše obyčejným varováním. Je výrazem přesvědčení o tom, že dnešní směřování lidské společnosti prostě dlouhodoběji udržitelné není a že je v něm obsaženo spíše doporučení ohledně toho, čeho bychom se měli v budoucnu vyvarovat.

⁵⁵ Globální = souhrnný, celkový, celosvětový; taktéž ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online).

⁵⁶ Dostupný z <http://www.mab.kav.cas.cz/mab.html>

⁵⁷ Dostupný z <http://www.mab.kav.cas.cz/mab.html>

„Konkrétně se rozlišují tři vzájemně na sobě závislé složky tzv. Strategie trvalého rozvoje. Jedná se o složku ekonomickou, sociální a environmentální neboli ekologickou.“⁵⁸

Situace se bude lokálně, regionálně, ale především celosvětově zhoršovat, pokud svět nevyřeší několik zcela zásadních problémů. Lidstvo by mělo mít schopnost a ochotu uvažovat v dlouhodobém horizontu, a ne žít co se týče ekologického hlediska jakoby ze dne na den a příliš si nelámeme hlavu, jak to všechno dopadne. Ve skutečnosti právě žítí ze dne na den je podstatě totéž, jako kdybychom si dopředu vědomě naplánovali tu nejhorší ekologickou katastrofu. A v případě například skleníkového efektu může být tato hrozba naplněna bohužel doslova a dopísmene. Je zde poněkud lehkomyšlný postoj, podle něhož budoucnost dokáže hravě vyřešit problémy, které my dnes moderní a přetechnizovanou společností vyvoláváme a nepřipouštíme si, že budoucnost se může zachovat právě opačně. Není lepší se těmto problémům raději vyhnout pokud tedy je ještě čas? Aktuálnost problematiky setrvalého vývoje není dána jen uvědomováním si odpovědnosti nemnoha jedinců za to, v jakém stavu předáme tuto planetu budoucím pokolením. Potřeba úvah, teoretického řešení a praktických realizací opatření na dosažení trvalé udržitelnosti vyvolává mnohem naléhavěji to, jak jsme se dosud na Zemi chovali. A právě narůstající viditelnost ohromných změn vyvolávaných činností člověka je hlavním stimulem pro zamyšlení o tom, jak se člověk choval a chová, jak by se měl chovat a patrně i jak se bude muset chovat v případě, že chce uchovat ještě mnoha pokolením nejen snesitelný, ale i příjemný a bohatý život.

Trvale udržitelný život předpokládá mnohem větší úctu k přírodě, než s jakou počítá dnes bohužel poměrně rozšířený přístup ke světu. Až příliš máme sklon připisovat nejvyšší hodnotu tomu, co jsme sami vytvořili a co se nám hodí a co využíváme. Musíme si však uvědomit, že vážit si musíme i těch věcí, které nám nejsou momentálně nijak užitečné či které nám ani žádným způsobem nic nedají, avšak přesto existují. Lidé by měli pochopit, že není jen to co je pro ně užitečné a co se dá zpeněžit - vzácné a dobré, ale i věci ostatní, které do budoucna mohou být věcmi

⁵⁸ ILIESCU, Ion. *Integrace a globalizace*. Z rumun. orig. přel. Jiří Janečko a Mgr. Josef Kučera. Praha: Práh, 2004. ISBN 80-7252-090-3. s. 202

nenahraditelnými. „Nedokážeme si uvědomit, jak obrovskou hodnotu mohou mít věci, které vůbec nejsou na prodej. Řekněme obyčejný mořský plankton. Snad proto, že se průmyslově nevyužívá a ani turisticky není nikterak atraktivní, zůstáváme lhostejní k jeho postupnému úbytku v důsledku zvýšeného ultrafialového záření. Žádný výrobce ani žádný rekreant nepocituje újmu, není tedy důvod penalizovat ty, kdo ho například výrobou freonových látek ničí. I když mořský plankton není na prodej, pokud ho zcela zničíme, zaplatíme to velice tvrdě my všichni. Bez kyslíku se jistě nebude cítit dobře ani výrobce freonových látek, ani turista.“⁵⁹

Člověk je výjimečnou bytostí, velmi vyspělou a uvědomující si svoji existenci. Avšak, jakým způsobem si člověk svoji výjimečnost oproti jiným tvorům dokazuje? Podceňováním hodnot všeho, co nevytvořil on sám, ho vede k tomu, že svou výjimečnost staví na schopnosti pomocí techniky ostatní tvory zraňovat a zabíjet a ať už vědomky či nevědomky zabíjet své prostředí ve kterém byl stvořen a který potřebuje ke svému přežití. Je potřeba uvědomovat si svou výjimečnost méně barbarskými způsoby. Přírodní zdroje ať už nerostné, vodní či biologické a přírodní podmínky – klimatické, hydrografické, půdní jsou omezené a je s nimi zapotřebí hospodárně zacházet a preferovat pokud možno ty z nich, které jsou obnovitelné. „Země je obtížné zařadit jak mezi obnovitelné, tak neobnovitelné zdroje. Je zcela elementárním předpokladem lidské existence, ale i každé další živé existence a lze ji jen zčásti substituovat. Je to faktor, jenž svým způsobem rozhoduje o maximálním počtu a hmotné vybavenosti lidské populace, a tím i o trvalé udržitelnosti.“⁶⁰

Podle Josefa Vavrouška: „Má-li mít myšlenka trvale udržitelného života jiný než jen akademický rozměr, je nutno uvažovat o tom, co by znamenala pro každodenní život nás všech. Strategie udržitelného života navrhuje změnu způsobu života, která by byla založena na kvalitě života, nikoli na kvantitě spotřebovávaných statků. Nelze klást rovnítko mezi množstvím spotřeby a spokojeností lidí, kvalitou života. Jakási forma uskrovnění ve smyslu šetrnosti je však naprosto nezbytná.“⁶¹ Vytvoření trvale udržitelné společnosti bude vyžadovat vpravdě revoluční přeměnu způsobu našeho života, která se

⁵⁹ KELLER, Jan. *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. Praha: G plus G, 1995. ISBN 80-901896-1-X. s.37.

⁶⁰ RNDr.STEHLÍK, Jiří. *Budoucnost lidského společenství*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-795-X. s. 135.

⁶¹ KELLER, Jan. *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. Praha: G plus G, 1995. ISBN 80-901896-1-X. s. 41.

dotkne zejména lidských priorit a hodnot. Vše by to představovalo nesmírně náročný úkol lidstva, který pokud budeme chtít na této planetě setrvat, muset absolvovat.

4. 3. Novodobá ochrana přírody

Potřeba ochrany přírody a životního prostředí je v dnešní době nezpochybnitelná a zřejmá. A protože ekologické problémy přesahují hranice jednotlivých zemí, není možné je řešit bez mezinárodní spolupráce. Tu ovšem komplikují byrokratické⁶² mechanismy a ovlivňují ji často i protichůdné zájmy. Na neefektivnost těchto spoluprací reagují spontánně lidé po celém světě – a to zakládáním nevládních organizací a spontánních hnutí na ochranu přírody a životního prostředí.

Ochrana přírody a životního prostředí, tak probíhá ve čtyřech vzájemně propojených liniích:

1. *Linie oficiální*

vznikla a existuje na základě mezinárodní spolupráce a je legislativně zakotvena v celé řadě dokumentů. Tato práce neumožňuje a ani bych nechtěla zde podrobněji rozebírat všechny mezinárodní konference a dokumenty. Avšak nejvýznamnějšími závěry jen pro osvětu a zajímavost zde uvádím:

: „*Stockholm* (1972), na které byl zřízen orgán Program spojených národů pro životní prostředí – *United Nations Environment Programme (UNEP)*, jehož mottem je: „*Ochrana a zlepšení životního prostředí je pro dnešek a pro budoucí generace.*“

: *Tbilisi* (1977), jejímž hlavním tématem byla environmentální výchova⁶³. Závěrečný dokument této konference zavazuje členské státy k začlenění ekologické výchovy do státní vzdělávací politiky slovy: „*Výchova k péči o životní prostředí musí být součástí komplexní výchovy a musí začlenit každého jedince do aktivního procesu řešení problémů, které se dotýkají ekologických problémů Země a celého lidstva.*“

⁶² Byrokratický = úřednický, úřední, formální, nepružný; ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006. Dostupný na <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

⁶³ Environmentální výchova = výchova k odpovědnému jednání vůči přírodě i lidem nebo výchova k udržitelnějšímu způsobu obývání světa; ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006. Dostupný na <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

: **Moskva** (1987), která se zaměřila na výchovu a přípravu odborníků na životní prostředí a realizaci environmentální výchovy na různých typech škol včetně škol vysokých.

: **Rio de Janeiro** (1992), konference zde již zmíněná, na které bylo konstatováno, že vzniká řada problémů, které zastihují problémy životního prostředí a zároveň stav životního prostředí zhoršují.⁶⁴

2. Linie vědecká

„souvisí s vědním oborem ekologie. Z ekologie přirozeně vznikla environmentalistika, věda studující problémové vztahy životního prostředí a hledající způsoby jejich řešení. Na rozdíl od ekologie, která studuje všechny vztahy v ekosystému (aniž by je hodnotila), environmentalistika vztahy a stavy hodnotí – identifikuje odchylky od přirozeného běhu věcí, determinuje příčiny a řeší jak vztahy a stavy vrátit do normálu, respektive do stavu funkčního. V roce 1968 byl založen Římský klub (Club di Roma) – klub sdružující vědecké kapacity z nejrůznějších oborů a institucí za účelem společných interdisciplinárních výzkumů problematiky ochrany přírody a životního prostředí. První zpráva Římského klubu Meze růstu (Limits to Growth) zpracovaná týmem vědců z Massachuttes Institute of Technology a vydaná v roce 1972, upozornila na možné vyčerpání zdrojů ropy a dalších pro moderní společnost významných surovin a přinesla tak první pochybnosti víry v nikdy nekončící ekonomický rozvoj. Zpráva zveřejnila výsledky počítačově simulovaného vývoje lidské populace a využívání přírodních zdrojů do roku 2100 a upozornila, že pokud nedojde k zásadní změně chování, zvýší se během 21. století mortalita lidské populace v důsledku znečištění životního prostředí, vyčerpání půdního fondu a zdrojů fosilních paliv.“⁶⁵

3. Linie neoficiální

Ochrany přírody vzniká jako spontánní hnutí, které se od 60. let minulého století formuje v reakci na nespokojenost s předchozí generací, se stávajícím způsobem řízení světa a s důsledky tohoto životního stylu.

⁶⁴ Dostupné z http://www.enviwiki.cz/wiki/novodobá_ochrana_přírody

⁶⁵ Dostupné z http://www.enviwiki.cz/wiki/novodobá_ochrana_přírody

Greenpeace: nejznámější nevládní organizací. „Historie této, dnes obrovské organizace začala skromnou akcí v roce 1971 v kanadském Vancouveru. Odtud v září vyplula starší rybářská loď *Rainbow Warrior* (Duhový bojovník), jejíž posádka se chtěla pokusit zabránit jaderným pokusům. Posádku lodi tvoří kapitán Cormack a jedenáct mužů. Jejich akce se ovšem nepodařila, ale i přesto byli ve Vancouveru přivítáni zástupci médií a mediální ohlas této akce donutil komisi pro jadernou energetiku USA jaderné pokusy na Aleutských ostrovech ukončit. Během sedmdesátých let následovaly kampaně Greenpeace proti průmyslovému lovu velryb, tuleních mláďat, ukládání průmyslových a jaderných odpadů do moře...Vždy to byli přímé akce a v „přímém přenosu“ informovaly veřejnost o nepravostech páchaných proti přírodě. Po vyhození jejich lodě *Rainbow* v roce 1985 do vzduchu, údajně francouzskými agenty státní tajné služby, a smrti jednoho člena posádky, dostalo Greenpeace odškodné ve výši pěti miliónů dolarů. To umožnilo Greenpeace zakoupit novou loď a pokračovat v činnosti. Dokud aktivisté bránili velryby a tulení mláďata před lovci, byli miláčky veřejnosti a médií. Avšak když začali před několika lety zpochybňovat podstatu systému a poukazovat na škodlivý vliv automobilismu, veřejnost vůči nim ochladla – ztratila téměř polovinu přispěvatelů, což organizaci donutilo uzavřít některé pobočky.

Dnes je ale i přesto Greenpeace jednotnou celosvětovou organizací s pobočkami v mnoha zemích (čtyři a půl miliónu členů ve třiceti zemích světa) a centrálou v Amsterdamu (protijaderné akce zde řídí Čech Jan Beránek). Organizace je financována z dobrovolných příspěvků a nepřijímá peníze ani od průmyslových sponzorů, ani nežadá o vládní granty.⁶⁶

Další hnutí – environmentální hnutí je dnes rozptýlené, nezávislé, tvoří se v mnoha centrech. Nemá jednotnou ideologii ani vůdce. Vytváří se jak v učebnách, tak ve vesnicích, firmách atd.

P. Hawken prohlédl úřední evidence různých států světa a zaznamenal třicet tisíc environmentálních organizací. Pokud by se k nim přičetly organizace zabývající se

⁶⁶ http://www.enviwiki.cz/wiki/novodobá_ochrana_přírody

environmentálními problémy druhotně, vzrostl by počet organizací podle odhadů P. Hakena na neuvěřitelný počet mezi jedním až dvěma milióny.⁶⁷

4. 4. Environmentální výchova

Pojem environmentální výchova se poprvé objevil v roce 1947 na konferenci IUCN, ale až o třicet let později (na konferenci v Tbilisi 1977) jí byla věnována větší pozornost.⁶⁸ A v poslední době nahrazuje výraz ekologická výchova, který je zavádějící a vzbuzuje dojem, že jde v této výchově jen o vztahy v přírodě, maximálně o ekologii v širším smyslu – praktickou ochranu životního prostředí. To jsou určitě důležité složky, které do výchovy bezesporu patří, ale pojem environmentální chce být pojmem širším. Zabývá se mimo jiné i hodnotovou oblastí a tedy tím, čemu říkáme smysl života. *„Zdůrazňuje estetiku, citovou výchovu a s ní spojené přímé prožívání skutečnosti kolem nás. A protože v ní jde o postoje a hodnoty zejména ve vztahu k přírodě, vnáší environmentální výchova do pedagogického procesu i novou filozofii, nabízí alternativu k převážně konzumnímu smyslu dosavadního života. Je realizována ve třech složkách:*

Složka poznávací – souhrn poznatků, které jsou důležité k uvědomění si složitosti a propojenosti vztahů mezi lidskou činností a procesy v přírodě.

Složka postojová – vytváří emocionální vztah k životnímu prostředí, a také hodnotovou orientaci na etické a estetické prožitky.

Složka činnostní – odpovědné a šetrné jednání v každodenních situacích též připravenost sám něco udělat.⁶⁹

Rozdíl mezi ekologií a environmentální výchovou je v tom, že ekologie člověka se zabývá vztahy k prostředí, vztahy k živé přírodě, vztahy k ostatním lidem, vztahem k sobě samému.

⁶⁷ HAWKEN, P. *Co chtějí tihle lidé*. Z časopisu The Ecologist 7/2007 zkrátil a přel. Štěpán Němec. Brno: Sedmá generace, 2007. ISSN 1212-0499.

⁶⁸ Zdroj http://www.enviwiki.cz/wiki/Kontext_světové_environmentální_výchovy

⁶⁹ <http://www.nachod-zskom.cz>

Kdežto environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (EVVO) vede k myšlení a jednání, které je v souladu s životním prostředím tak, aby se udržela jeho kvalita i pro budoucí generace.

Díky vzájemné spolupráci linií ochrany přírody – v textu již popsaných v **kapitole 4. 3.**, je dnes po skoro padesáti letech – „*od největšího rozmachu proenvironmentálních hnutí na přelomu šedesátých a sedmdesátých let – environmentální výchova zařazena do kurikulárních*⁷⁰ *dokumentů většiny vyspělých států světa.*“⁷¹

Řešení ekologické krize environmentální výchovou by nemělo smysl, kdyby bylo realizováno pouze v jednom státě, protože se jedná o systém výchovy reagující na problémy globálního ekosystému – celé naší planety. Proto probíhá, řízeno mezinárodními institucemi a deklaracemi, začlenění environmentální výchovy do školských systémů států celého světa.

Nejrozšířenějším obecně uznávaným rámcem je podle **A. Naesse** snaha o životní styl „*našlapovat po zemi lehce,*“ který A. Načase specifikuje takto:

: „*úcta ke všemu živému (k člověku, k živým tvorům i ke krajině)*

: „*výchova ke ztotožnění (vcitování) přímo v přírodě.*

: „*snažit se o zachování soběstačnosti rodin, států (využívat přednostně místní suroviny a potraviny).*

: „*podporovat pospolitost ve všech podobách, především pospolitost při společné práci (bez přístrojů a techniky).*“⁷²

V posledních letech se světová environmentální hnutí (včetně environmentální výchovy) dostalo do krize, která vznikla ze vzrůstajících rozporů mezi ekologickými aktivisty a obyčejnými lidmi a problému stále menší ochoty lidí pozměnit své každodenní návyky, svůj standardní či luxusní život a „soužítí“ s věcmi, které nám všem usnadňují život.

⁷⁰ Kutikulární = smysluplné uspořádání na sebe navazujících výchovných a vzdělávacích prvků, které by měly zdokonalit rozvoj člověka. ABZ.CZ:slovník cizích slov. (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

⁷¹ *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v ČR.* Praha: MŽP, 2000. ISBN 80-7212-151-0. s. 107.

⁷² NAESSE, A. *Ekologie, pospolitost a životní styl.* Prešov: Abies, 1994. ISBN 80-88699-09-6. s. 185.

4. 5. Environmentální výchova na školách v ČR

„Do školní výuky se ekologická výchova (oficiálně) dostala v roce 1990 úpravou osnov přírodovědných předmětů a tehdejšího předmětu občanská výchova, a to v návaznosti na zkušenosti se zaváděním environmentální výchovy z konce 80. let, díky úsilí **Danuše Kvasničkové**.⁷³

Na prvním stupni se začala rozmáhat EVVO (Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta) od počátku 90. let. a to především díky systematického proškolení učitelů, kterému se věnují střediska ekologické výchovy (SEV).

V roce 2000 byla založena **Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy (M.R.K.E.V.)** určena základním školám a následně **Mrkvička** pro školy mateřské. V současné době se rozšiřuje síť škol, které se k těmto metodikám hlásí, spolupracují se **Středisky environmentální výchovy**, získávají materiální i metodickou podporu. Od září 2007 je (minimálně v 1. a 6. třídách) na všech základních školách a víceletých gymnáziích povinné zařazení průřezového tématu environmentální výchova do **Školských vzdělávacích programů**.

V současné době Školský zákon přijatý v roce 2004 s účinností od 1. ledna 2005 oficiálně zahájil českou kurikulární reformu, která byla připravována od roku 2001. Pro každý obor vzdělávání v základním a středním vzdělávání a pro předškolní, základní umělecké a jazykové vzdělávání byly vytvořeny rámcové vzdělávací programy.⁷⁴ „**Rámcové vzdělávací programy (RVP)** vymezují povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávání, jsou závazné pro tvorbu **školních vzdělávacích programů (ŠVP)**, hodnocení výsledků vzdělávání dětí a žáků, tvorbu a posuzování učebnic. **Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání (RVP ZV)** obsahuje environmentální výchovu jako jedno ze šesti průřezových témat.“⁷⁵

⁷³ Její výukové programy pro ZŠ, SŠ a SOŠ a učiliště se staly mezinárodně známé a D.Kvasničková za ně získala cenu UNESCO Global 2000.

⁷⁴ http://www.enviwiki.cz/wiki/Formování_české_environmentální_výchovy

⁷⁵ Rámcový vzdělávací program. (online). Výzkumný ústav pedagogický v Praze. 2004. Dostupné na <http://web.ttnet.cz/zsbrandys/rvp.html>

5. Krize budoucnosti

„Lidský rod prošel od svého počátku přibližně 150 tisíci generacemi, počítáme – li v průměru 20 let života na jednu generaci. Tyto generace musely stále pokračovat, jedna musela navazovat na druhou a tento řetěz nebyl nikdy přerušen. Jednotlivci i celé skupiny lidí samozřejmě vymírali, hynuli a mizeli z dějin lidské společnosti, ale člověk jako zoologický druh zůstával a přežíval. V současné době je dokonce jedním z nejpočetnějších druhů na Zemi. V současné době žije na světě více než 6 miliard lidí, ale stejně tolik žije dnes i potkanů a krys.“⁷⁶

Ale jak už v mé práci bylo řečeno, o životě zvířat víme mnoho, ale o samotném člověku toho až tolik nevíme. Přesvědčujeme se o tom zpravidla až v kritických okamžicích lidského života, když se člověk rodí, onemocní nebo umírá. Tehdy poznáváme lidské hranice a jejich omezené možnosti i přes veškeré pokroky vědy a techniky – nejsme schopni zabránit smrti. Moderní vyspělá doba a budoucnost přináší s sebou mnohá nebezpečí od zhoubných chorob, nebezpečných zbraní pro svět a naši planetu, ekologickou genocidu a další katastrofy. Materiální blahobyt bude založen na nedostatku životních zdrojů a prostředků. *„Civilizace nejpozději kolem roku 3000 postupně zkolabují.“⁷⁷*

Prozatím se lidstvu daří stále více znečišťovat přírodní prostředí a zhoršovat mezilidské vztahy. Odcizení od přírody pokročilo již natolik, že ohrožuje samotnou existenci člověka na zemi. Může lidstvo této katastrofě ještě včas zabránit? Globální hrozby vrhají stále tíživěji stíny, které mohou ohrozit celý svět. A o kterých globálních hrozbách to vlastně mluvíme? O jaké stíny ležící nad naší budoucností, a zvláště nad budoucností našich dětí a vnuků jde? A co můžeme udělat, abychom tyto stíny odvrátili či alespoň kontrolovali jejich vytváření a následky? To jsou rozhodující otázky pro člověka dnešní doby. Hrozby, které nás ohrožují jsou velice rozmanité a podle **Giuliana Amata**: *„jde vesměs o prodloužené stíny 20. století, jakýsi druh tíživého dědictví, které*

⁷⁶ WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI, 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 71.

⁷⁷ WOLF, Jiří. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 72.

zanecháme našim dalším generacím, ožehavé a obtížné problémy, které jsou již napsány na prvních stránkách kalendářů jejich blízké budoucnosti.“⁷⁸

Těmi problémy, globálními hrozbami, které dnes tak tíživě dopadají na náš život a které ovlivní jejich život do té míry, že rozhodnou o jejich samotné existenci jsou hrozba zbraní hromadného ničení; hrozba, která se stala globální, protože může udeřit a zasáhnout v jakékoli části světa – hrozba mezinárodního terorismu a hlavní globální hrozbou, o kterou píše v celé mé práci je hrozba spojená se znečišťováním životního prostředí, s klimatickými změnami a skleníkovým efektem⁷⁹.

Zbraně hromadného ničení

Poprvé v dějinách lidstva byla vyzkoušena zbraň (r. 1945 svržena atomová bomba na Hirošimu, Nagasaki), která by v jistých dimenzích mohla způsobit rozsáhlou zkázu, schopnou vyhubit život na celé planetě. Atomová bomba je nástrojem, kterým nebylo jen dosaženo ukončení druhé světové války, ale od té doby nad námi visí a bude i v budoucnu viset hrozba, kterou si v minulosti mohlo pouze představovat – totiž že člověk může úplně zničit svůj celý svět, a když to zlehčím... stisknutím tlačítka může uvést do činnosti nukleární zbraň, a celý svět by mohl být rozmetán na kusy. A to staví nás ale i budoucí generace před obrovskou zodpovědnost, zodpovědnost na kterou člověk možná nestačí.

Mezinárodní terorismus

*„Hrozba mezinárodního terorismu, jíž dnes musíme čelit, se stala globální i vinou internetu, kde se pravidelně objevují on line zprávy, jíž se teroristická skupina přihlásí k činu, a tak se vzdálenosti mezi „námi“ a „jimi“ anulují. Je to značně rozsáhlý a nevybíravý terorismus, který právě nabývá globálního rozměru, protože aréna nepřátel, která nás chce zasáhnout, je globální a globální jsou i prostředky, jimiž se protivníci chtějí bránit.“*⁸⁰ I to přináší s sebou moderní svět. Ale více bych se o tom nerada rozepisovala.

⁷⁸ AMATO, G.; POZZI, L. *Je jiný svět možný? Z italského přel. Josef Kašpar. Brno: Doplněk, 2007. ISBN 978-80-7239-210-0. s. 11.*

⁷⁹ Skleníkový efekt = hromadění množ.oxidu uhličitého vlivem lidské činnosti, který nepropouští odražené sluneč. světlo a teplo ven ze Země. Dochází tak k oteplování planety.

⁸⁰ AMATO, G.; POZZI, L. *Je jiný svět možný? Z italského přel. Josef Kašpar. Brno: Doplněk, 2007. ISBN 978-80-7239-210-0. s. 15.*

Obraz č. 8 – znázornění vzniku skleníkové efektu
 Dostupné z http://www.wikipedia.org/wiki/sklenikovy_efekt

Klimatické změny

„Hrozba změny klimatu je bezprostřední a velmi vážná. Nejvíce zřejmou součástí této změny je oteplení naprosté většiny pevnin, vlivem skleníkového efektu (obr. 8), které se už dnes projevuje a v budoucnu bude ještě výraznější. Znamená menší počet chladných dnů a zejména nocí. Budou se rovněž vyskytovat vlny horkých dnů, jejichž intenzita velmi pravděpodobně vzroste. Zvýšení průměrné teploty má nepříznivé dopady na přírodní ekosystémy⁸¹, které se jen těžko této změně přizpůsobují. Život budou přímo ovlivňovat častější a rozsáhlejší požáry, povodně a suchá období. Očekává se vyšší kyselost oceánů, která bude mít vliv na mořské ekosystémy (obr. č. 9).

Dalším důsledkem klimatických změn je ovlivnění vodních zdrojů všude na světě. Zvláště jsou ohroženy horské ledovce, které poměrně rychle tají, což způsobuje výrazné zmenšení jejich plochy a vydatnosti (obr. č. 10). Výraznou hrozbou bude zvýšená intenzita extrémních hydrometeorologických událostí, jako jsou silné větry, bouře, intenzivní srážky následované povodněmi a v tropických oblastech hurikány a jiné tropické bouře. Zvýší se hladiny oceánů, značná území v blízkosti mořského pobřeží budou zaplavena (některé nízko položené ostrovy prakticky úplně zmizí) a rovněž vnikání slané vody do stávajících zdrojů vody sladké.

Projevy změny klimatu budou mít postupně také výrazné důsledky na lidské zdraví, které bude ohroženo novými typy chorob. Změny ovlivní zdravotní stav milionů lidí. Čím dál častěji dojde ke zvýšení nemocnosti z nekvalitní vody, která s sebou bude přinášet zvýšenou migraci nebo společenské bezpráví během hladomorů.“⁸²

Moderní člověk je chápán nejen jako člověk žijící v civilizované společnosti, ale i ve smyslu vývojovém jako poddruh lidského rodu *Homo sapiens sapiens*. Zahrnuje nejen civilizované lidské skupiny a národy ale i etnické skupiny lidí na nižších stupních hospodářského, kulturního a sociálního vývoje – veškeré tedy současné žijící lidstvo na Zemi.

⁸¹ Ekosystém = jsou určitá společenstva organismů v určitém prostředí. Zahrnuje živou i neživou přírodu se všemi vzájemnými vztahy.

⁸² METELKA, Ladislav; TOLASZ, Radim. *Klimatické změny: fakta bez mýtů*. Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí. 2009. ISBN 978-80-87076-13-2. s. 8, 28, 29.

Obraz č. 9 – vybělený korál – důsledek klimatických změn
Dostupný z <http://www.greenpeace.org>

Obraz č. 10 – další vliv klimatických změn, tání ledovců...
Zdroj Reuters.

Lidé se domnívají, že současnost je nejvyspělejší dobou, jaká kdy byla. Jsme přesvědčeni, že civilizace a její vývoj míří jako vystřelený šíp vzhůru rovnou čarou od lidoopů přes neandrtálce, starověké kultury, středověk až k McDonaldům, mobilním telefonům, počítačům, stále novým a novým modelům automobilů atd. Co když je však tohle všechno pouhý koloběh rozmachu a zániku civilizací. „*Co když nejsme střed vesmíru, ale jen poslední – a ne zrovna nejdokonalejší – článek před koncem jedné epochy, jakým před námi proběhlo už nepočítaně?*“⁸³

„*Podle demografických prognostických údajů vzroste do roku 2100 počet obyvatel Země možná dva a půlkrát nežli je dnes, ale tento trend se již nebude dále zvyšovat a většina států a zemí bude usilovat o jeho stabilizaci a fixaci.*“⁸⁴ Pokud z tohoto budeme vycházet, objevuje se před námi perspektiva dalšího téměř neomezeného vzestupu člověka, pokud ovšem zůstane člověk hodnotou všech hodnot a pokud člověk bude i nadále bez přerušení pokračovat v oné epochální cestě vývoje, objevování a vynalézání, kterou nastoupil na úsvitu lidstva v pravěku a jejíž konec je stále ještě v nedohlednu tisíciletí a možná i milionů let v budoucnosti.

Avšak hrozí, že nadměrná hustota lidí na naší planetě povede ke stále stupňujícím se stresům, nenávistí mezi lidmi a válečným konfliktům (začatým třeba i úmyslně a vykonstruovaně, nejen z nutnosti testování nových zbraní), které při již dnešním mohutném a vyspělém zbrojním průmyslu, včetně jaderných, biologických aj. zbraní povede k vlastní zkáze lidstva. Nevěřím totiž, že odborníci a světové velmoci mají a budou mít neustále přehled o zbraních, které se vyrábějí v různých státech, zvláště o těch biologických – kdo ví zda zrovna prasečí chřipka není zkušební testovanou biologickou zbraní...

Jak asi bude vypadat svět v daleké budoucnosti? Buď bude celá planeta válčit (což již v dnešní době by nebyla dlouhá válka – díky jaderným a biologickým zbraním) anebo i v biologicky ochuzeném světě bude možný spokojený život. Neustále se vyvíjející technika a vymoženosti dokážou vytvořit náhradní prostředí, kde bude zdrojem potravy několik desítek domácích druhů, léky budou připravovány uměle,

⁸³ HANCOCK, Graham; FAIIA Santa. *Zrcadlo nebes. Hledání ztracené civilizace*. Z angl. orig. přel. Ivo Šmoldas a Věra Šedá. Praha: Columbus, 2003. ISBN 80-7249-124-5.

⁸⁴ WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI, 2004. ISBN 80-86078-42-6. s. 111.

počasí a podnebí bude udržováno za pomoci energie řízenou počítači a Země bude doslova kosmickou lodí, řízenou z kapitánského můstku...

Závěr

Práci jsem se snažila dosáhnout tématu k zamyšlení nad tím, že není samozřejmostí nekonečná životnost naší planety.

Lidé nevěnují přes každodenní starosti, shon a stresy, co se vlastně s naší planetou děje a jak zle a sobecky se k ní chováme. Žijeme ze dne na den a neuvědomujeme si, že naše budoucí generace možná ani nepoznají některé druhy zvířat, které už teď jsou na pokraji vyhynutí a že možná budou žít na zbídačelé Zemi s vyčerpanými přírodními zdroji. Tající ledovce, dlouhotrvající sucho způsobující požáry, hurikány, stoupající hladiny světových oceánů a zároveň rozšiřování ploch pouští, hladomor pro více než dvě miliardy lidí – toto jsou předpovědi, které provázejí projekce oteplování povrchu země.

Při psaní této práce jsem s podivem zjistila kolik zpráv o ohrožení naší planety bylo a je v současné době napsáno. Je to možná i opět už několikátým v pořadí organizovaným summitem a to tento rok v Kodani s objektivním názvem: „*Jak neuvařit planetu.*“

Fotografie pořízena z NASA.

Seznam vyobrazení v textu:

Obraz č. 1 – viz str. 11

Odpady, které zaplavují svět.

Dostupný z <http://www.petulina.euweb.cz/galerie>

Obraz č. 2 – viz str. 11

Greenpeace. Vytržení hlubokomořského korálu při rybolovu.

Dostupný z <http://www.oceans.greenpeace.org>

Obraz č. 3 – viz str. 15

Ramapithecus.

Zdroj Wikipedie. Dostupný z <http://www.vitejtenazemi.cenia.cz/krajina/index>

Obraz č. 4 – viz str. 17

Homo habilis (člověk zručný).

Dostupný z <http://www.vitejtenazemi.cenia.cz/krajina/index>

Obraz č. 5 – viz str. 17

Homo erectus.

Dostupný z <http://www.vitejtenazemi.cenia.cz/krajina/index>

Obraz č. 6 – viz str. 33

Komíny znečišťující životní prostředí.

Dostupný z <http://www.petulina.euweb.cz/galerie>

Obraz č. 7 – viz str. 33

Častý obraz moderní doby.

Dostupný z <http://www.petulina.euweb.cz/galerie>

Obraz č. 8 – viz str. 45

Skleníkový efekt.

Dostupné z http://www.wikipedia.org/wiki/sklenikovy_efekt

Obraz č. 9 – viz str. 47

Vybělený korál – důsledek klimatických změn.

Dostupný z <http://www.greenpeace.org>

Obraz č. 10 – viz str. 47

Tání ledovců.

Zdroj Reuters. Dostupný dne 15. 11. 2009 z <http://www.idnes.cz>

Použitá literatura a prameny

NIDA – RÜMELIN, Julian. *Slovník současných filozofů.* Z něm. orig. přeložili Alena Bakešová, I. Šnebergová, P. Baran a další. Praha: Garamond, 2001. ISBN 80-86379-29-1.

BRUGGER, W. *Filozofický slovník.* Z něm. orig. přeložili PhDr. L. Benyovszky, CSc.; PhDr. I. Blecha, Csc.; a další. Praha: Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-0409-X.

HAUER, Tomáš. *S/krze postmoderní teorie.* Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0545-7.

RNDr. STEHLÍK, Jiří, CSc. *Budoucnost lidského společenství.* Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-795-X.

MURPHY, F. ROBERT. *Úvod do kulturní a sociální antropologie.* Z angl. orig. přeložili Hana Červinková, Doc.; PhDr. Josef Kandert, CSc.; PhDr. A. Miltová, CSc. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-53-2.

AMATO, G., POZZI, L. *Je jiný svět možný?* Z italštiny přeložil Josef Kašpar. Brno: Doplněk, 2007. ISBN 978-80-7239-210-0.

EIBL-EIBESFELDT, I. *Člověk – bytost v sázce.* Z něm. orig. přeložil Marco Stella. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1329-6.

CORETH, Emerich. *Co je člověk?* Z něm. orig. přeložil Bohuslav Vik. Praha: ZVON, 1994.

HANCOCK, G.; FAIIA, S. *Zrcadlo nebes.* Z angl. orig. přeložili Ivo Šmoldas, Věra Šedá. Praha: Columbus, 2003. ISBN 80-7249-124-5.

METELKA, Ladislav; TOLASZ, Radim. *Klimatické změny: fakta bez mýtů.* Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-87076-13-2.

ILIESCU, Ion. *Integrace a globalizace.* Z rumuns. orig. přel. Jiří Janečko a Mgr. Josef Kučera. Praha: Práh, 2004. ISBN 80-7252-090-3.

KELLER, Jan. *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem.* Praha: G plus G, 1995. ISBN 80-901896-1-X.

WOLF, Josef. *Antropologie pro každý den*. Praha: ARSCI, 2004. ISBN 80-86078-42-6.

PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-861-1.

KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-86-9.

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v ČR. Praha: MZP, 2000. ISBN 80-7212-151-0.

PhDr. ADAMOVÁ, L.; PhDr. DUDÁK, V.; Mgr. VENTURA, V. *Základy filosofie a etiky*. Praha: FORTUNA, 2004. ISBN 80-7168-905-X.

NAESSE, A. *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Prešov: Abies, 1994. ISBN 80-88699-09-6.

Tištěné periodické publikace:

HAWKEN, P. *Co chtějí tihle lidé*. Z časopisu *The Ecologist* 7/2007, zkrátil a přeložil Štěpán Němec. Brno: Sedmá generace, 2007. ISSN 1212-0499.

Elektronické zdroje:

ABZ.CZ: *slovník cizích slov* (online). 2005-2006. Dostupný z <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/>

Zdroj <http://www.cs.wikipedia.org/wiki/>

Zdroj Wikipedie; <http://www.vitejtenazemi.cenia.cz/krajina/index>

Zdroj <http://www.cenia.cz/>

Zdroj <http://www.mab.kav.cas.cz/mab.html>

Zdroj http://www.enviwiki.cz/wiki/novodobá_ochrana_přírody

Zdroj http://www.enviwiki.cz/wiki/Kontext_světové_environmentální_výchovy

Zdroj <http://www.nachod-zskom.cz>

Zdroj http://www.enviwiki.cz/wiki/Formování_české_environmentální_výchovy

Zdroj <http://www.ttnet.cz/zsbrandys/rvp.html>

